

Aan Neerlands Anticlericalen : een woord tot toelichting van 'De staatsschool en de Roomsche kerk'

<https://hdl.handle.net/1874/235131>

727

76.

mm 11909

20

NEERLANDS ANTICLERICALEN.

EEN WOORD TOT TOELICHTING

VAN

„DE STAATSSCHOOL EN DE ROOMSCHE KERK.”

DOOR

Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1875.

Oct.
96

H. oct.
1496

H. Hirtzfeld.
2:1496

A A N

NEERLANDS ANTICLERICALEN.

~~~~~

EEN WOORD TOT TOELICHTING

VAN

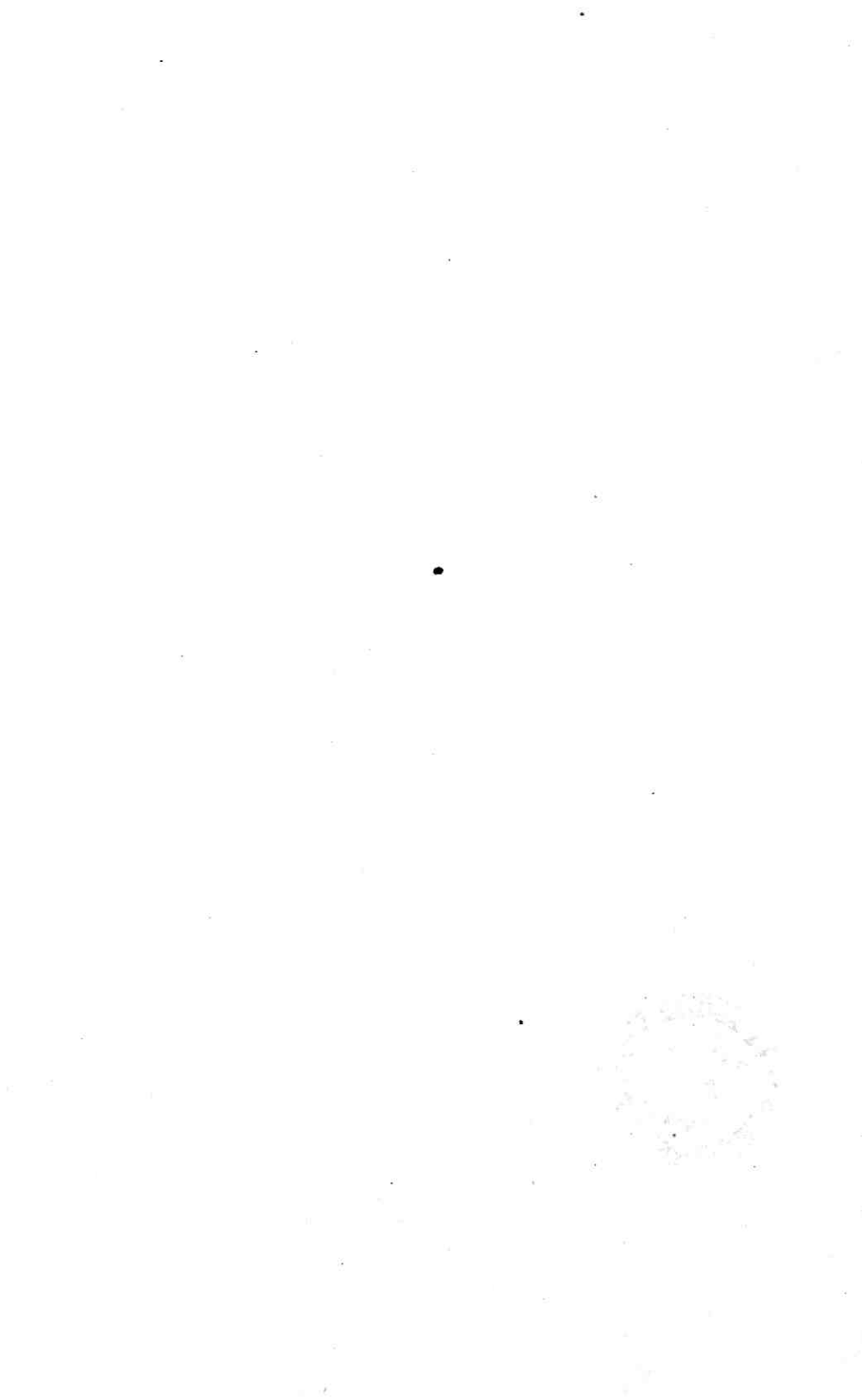
„DE STAATSSCHOOL EN DE ROOMSCHE KERK.”

DOOR

Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1875.

„De historie, de geheele historie wenschen wij, —
„maar niet, op de wijze van Dr. Nuyens, de halve,”
zoo schreef ik in de onlangs uitgekomen brochure:
„de Staatsschool en de Roomsche Kerk.”

Diezelfde woorden meen ik te moeten toevoegen
aan velen van hen, die evengemelde brochure openlijk
bespraken. Verscheiden hunner toch hebben de feiten
niet meegedeeld in het verband waarin ik ze ver-
meldde, en soms ook op mijn gezag daadzaken aan-
genomen, waarvoor ik geenszins persoonlijk heb inge-
staan. Van daar worden *inhoud* en *strekking* der
brochure vaak miskend, en velen in den waan gebracht
dat ik tot diegenen behoor, die het den Roomschen
euvel duiden zich aan kerkgezag te onderwerpen,
m. a. w. Roomsch te zijn.

Dit is evenwel volkomen onjuist. Wat ik, in
navolging van vele anderen, tot klaarheid poogde te
brengen, is dit:

1°. Zelfs op *zuiver wetenschappelijk gebied* is neu-
traliteit eene onmogelijkheid.

2°. Het staatsonderwijs is dus óf *onvoldoende*, — zoo men de wetenschappelijke kennis naar vooroordeelen plooit, — óf *niet neutraal*, dus, waar slechts ééne school is, niet *toegankelijk voor allen*.

3°. Indien niet, naast de openbare gemengde, ook de particuliere school wordt in stand gehouden, dan geraken wij van lieverlede onder de heerschappij der Roomsche Kerk.

Het laatste punt werd het eerst behandeld. Velen maken zich van de kracht der Roomsche Kerk een averechtsch denkbeeld. Door feiten trachtte ik te doen uitkomen *op welke wijze* de Kerk haren invloed onmerkbaar uitbreidt ¹⁾.

Die feiten zijn, voor zoover ik weet, niet tegengesproken. In de oogen van Protestanten zijn ze voorzeker betreurenswaardig, omdat er uit blijkt hoe vrije gedachtenwisseling, openlijke en vrijmoedige behandeling van de hoogste belangen der menschheid *feitelijk onmogelijk* worden gemaakt. Maar dit is nog geene reden voor den Staat om de Roomschen „staatsgevaarlijk” te verklaren. In tegenstelling met vele zich noemende liberalen, beweer ik ²⁾, dat de handelingen der Roomschen moeilijk door de Protestanten, zonder verloochening van eigen beginselen, kunnen worden veroordeeld. Men oordeele zelf!

De kiesvereniging Noord-Brabant heeft heel de

1) Zie de brochure: „de Staatsschool en de Roomsche kerk”, bl. 8—27.

2) Bl. 4, 5.

provincie in hare macht ¹⁾. Mocht men verwachten dat ze haar tegenstanders in de hand zou werken?

De kiezers volgen de geestelijken ²⁾. Waarom niet, zoo zij hen beter dan anderen vertrouwen?

De geestelijken oefenen zijdelings invloed uit op de verkiezingen ³⁾. Maar zijn Thorbecke en Groen, Opzoomer en Kuyper ook geen leiders der geesten, of oefenen zij op de politiek geen invloed uit?

Liberale bladen worden, door zedelijken invloed, geweerd ⁴⁾. Maar weren wij ook niet alles wat in onze oogen onzedelijk of bekrompen is, en staan onze sociëteiten feitelijk voor *alle* bladen open?

De afgevaardigden luisteren naar de Kerk waarin zij gelooven, en handelen naar hare beginselen ⁵⁾. Maar vormt ook *onze consciëntie* zich niet naar die van andere gezaghebbenden, b. v. naar de uitspraken van Jezus, zoo wij in Hem gelooven, of naar die der publieke opinie, indien deze bij ons het hoogst staat aangeschreven? En is een Roomsche niet, evenzeer als wij zelf, verplicht langs wettigen weg de wetten te bestrijden, die hij in strijd acht met zijn eigen geweten, d. i. (zoo hij geloovig Katholiek is) met het geweten der Kerk? ⁶⁾

De Kerk maakt van het onontwikkeld deel der natie gebruik, om haar inzichten te doen zegevieren ⁷⁾. Wie onzer in dezen zonder zonde is, werpe den eersten steen op haar!

---

1) Bl. 10.   2) Bl. 13.   3) Bl. 9.   4) Bl. 19.   5) Bl. 9.

6) Bl. 5.   7) Bl. 15.

Op hun eigen scholen trachten de Roomschen den naam van vele onzer groote voorouders te bezwalken ¹⁾. Maar wordt dezerzijds altijd met billijke waardering van de tegenpartij, van de Dordsche vaderen b. v., of van de Witt en Barnevelt, gesproken?

Zelfs niet-Roomschen ontzien de Roomsche overmacht ²⁾. Maar bestaat enkel in Noord-Brabant angst voor de opinie der „overgroote meerderheid”?

De Roomschen belasten de overheid met de vorming der zedelijkheidsbegrippen ³⁾. Maar is niet onlangs nog uitgemaakt dat er in Nederland een tooneelcensuur bestaat? Draagt niet art. 194 der Grondwet „de „zorg voor het onderwijs op aan de overheid,” en moeten niet, volgens de wet op het lager onderwijs, de gemeentebesturen „zorg dragen voor de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens der kinderen, en hunne opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden?”

De toestanden die ik beschreef zijn niet verkwikkelijk; onrustbarend zelfs zijn ze voor allen die buiten de Roomsche Kerk staan. Maar, zooals ook het Handelsblad terecht opmerkt, zij zijn noch met de wet, noch met het recht in strijd. Het $\frac{3}{5}$ deel der natie mag aan het $\frac{2}{5}$ niet datgene verbieden, wat het zelf in praktijk brengt.

Die wettigheid evenwel ontslaat ons niet van de

---

1) Bl. 22 en volg.   2) Bl. 21.   3) Bl. 21.

noodzakelijkheid van bestrijding. Integendeel, wij staan tegenover een machtigen geest; een geest die de overheid tot bestrijding der dwaling inroept, die juist daardoor den strijd voor de waarheid met het najagen van wereldsche oogmerken verbindt en zoo doende het bereiken der waarheid bemoeilijkt ¹⁾. Een geest die te gevaarlijker is, naar mate hij begrippen, gevormd in landen die, naar onze overtuiging, op een lager zedelijk peil staan dan het onze, als goddelijke orakels aan het geweten onzer landgenooten wil *opdringen*.

Tegen dien, door buitenlandsche invloeden gevormden (ultramontaanschen) geest, behooren wij moedig te strijden, doch, zoo wij echte Christenen zijn en de tegenpartij geen wereldlijke wapenen bezigt, enkel met geestelijke wapenen.

Welke geestelijke wapenen bezigde men tot dus ver?

Vooreerst: de liberale dagbladpers, de liberale kiesverenigingen en het Nut. De machteloosheid evenwel dier middelen werd aangetoond ²⁾.

Maar men had ook nog de *neutrale school*. Deze toch zou bestand maken tegen overheersching der Roomsche Kerk, omdat zij, onafhankelijk van kerke-lijken invloed, de volksontwikkeling kon bevorderen.

Die verwachting evenwel berust op een illusie; want, zoo men het openbaar onderwijs in Roomsche provincies wil handhaven, moet men de geestelijkheid

1) Bl. 5 en 6, 31, 32. Vgl. Gezag en Vrijheid, bl. 139 en vlg., bl. 150 en vlg., bl. 160 en 161.

2) Bl. 16 en volg.

naar de oogen zien en zich *onthouden* van al wat *haar* aanstoot geeft¹⁾. Wynne, Nuiver en Reinders worden er niet geduld! Bovendien geeft de wet geenerlei waarborg dat de neutrale school niet eene bepaald Roomsche-Katholieke strekking bekomme. Ja, in streken waar de geestelijkheid feitelijk alleenheerscheres is, schijnt het onderwijs nu reeds bepaald Roomsche gekleurd, althans volgens de herhaalde, openlijk uitgesproken en nooit betwiste getuigenissen van die Roomsche en Protestantische voorstanders der neutrale school, welke met Noord-Brabantsche toestanden het meest van nabij bekend zijn²⁾.

Ook de hoofdfeiten die ik ten dien aanzien aanvoerde zijn niet weersproken. Het is waar dat te 's Bosch het aantal Roomsche kinderen op de bijzondere scholen niet ruim 2000, maar ruim 1900 bedraagt; dat er, behalve de 19 genoemde bijzondere scholen, (waarvan enkele voor Protestantische kinderen bestemd zijn), nog eene gesubsidieerde-bijzondere bestaat, die door twee kinderen bezocht wordt! Het is waar dat ik vergat te vermelden, hoe in den Bosch eens een Israëlitische hulponderwijzer benoemd werd, alsmede een Israëlitische onderwijzer *in de gymnastiek*, en dat ook eens eene *reeds fungerende* Protestantische hulponderwijzeresse herbenoemd is, ondanks *toen* ook eene Roomsche solliciteerde!³⁾ Maar door het breed uit-

---

1) Bl. 29.   2) Bl. 44 en volg.

3) In een aan mij gericht brief van 4 hoofdonderwijzers te 's Bosch, uitgegeven aldaar bij Arkestein, waarbij behoort de toelich-

meten dier nauwlijks te vermijden onnauwkeurigheden worden in geenen deele de door mij geciteerde feiten in hun geheel weerlegd, noch de getuigenissen van de voorstanders der openbare school ontzenuwd, noch de erkenningen der Bossche onderwijzers te niet gedaan.

Daarentegen moet ik op *de waardering* van het onderwijzend personeel te 's Bosch en elders terugkomen. Ik ontveins niet dat ik, overtuigd als ik was dat *neutraal* zooveel beteekende als *onafhankelijk van kerkelijken invloed*, de houding van dat onderwijzend personeel aan eene begrijpelijke en verschoonbare zucht heb toegeschreven, om de methode van onderwijs te *plooien* naar de behoeften der praktijk. Van daar ook het weinig vertrouwen dat een beroep op een Roomschen directeur en schoolopziener, den heer Dr. Trosee, mij inboezemde. Intusschen erken ik volgaarne, niet slechts dat laatstbedoelde ambtenaar, waar het pas geeft, zijn meening wel degelijk durft te doen gelden,

---

ting in de Provinc. N.-Brab. Ct. dd. 15 Maart jl., wordt opgemerkt, dat mijne opgaven aangaande het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis op de oefenschool niet geheel juist zijn. Die dien brief nauwkeurig leest en, des noods, de zaak in loco onderzoekt, zal erkennen dat in *het wezen der zaak* tusschen dien brief en mijn bewering weinig verschil is. — De hulponderwijzer en hulponderwijzeres Poulus en Mej. Smith, (zie bl. 11 van dien brief) zijn in mijne brochure bedoeld. (Zie bl. 47). — Voor het mij meegedeeld verhaal omtrent het meegeven van Nuyens aan Roomsche kweekelingen, (zie Vaderland van 18 Maart en Prov. N.-Brab Ct. van 11 Maart) heb ik niet persoonlijk ingestaan. (Zie bl. 43 noot).

al doet hij dit niet openlijk, (zooals mij uit vele later meegedeelde feiten gebleken is), maar tevens dat ons onderwyzend personeel volkomen te goeder trouw de wet in dien zin opvat, dat, *op de lagere school*, de boeken van Wijnne, Nuiver en Reinders op den Index *moeten* worden geplaatst! En, nu zelfs het Handelsblad, in treffende overeenstemming met het Roomsche Huisgezin, die boeken, als dragers der Protestantsche traditie, uit de scholen verbant, onze glansrijke geschiedenis, die een Motley in vuur deed ontsteken, naar den catechismus verwijst en het ongeoorloofd acht op de openbare school te vermelden, wat zelfs een der uitstekendste verdedigers van de pauselijke onfeilbaarheid openlijk erkent¹⁾, — nu kan redelijkerwijze niet meer aan de volkomen goede trouw onzer openbare onderwijzers worden getwijfeld!

Natuurlijk vermindert deze waardering van persoonlijke inzichten de kracht van het betoog niet in het minst. Integendeel, indien de wet inderdaad zóó moet worden uitgelegd als in N.-Brabant geschiedt, dan springt nog meer in het oog, dat het neutraal onderwijs niet *voor allen voldoende* is.

En zoo de wet anders moet begrepen worden, ook dan behoeven de onderwijzers, de gemeenteraden,

---

1) Newman, A letter on occasion of Mr. Gladstones expostulation, 1875, bl. 41, „de pauselijke stoel werd een tijdlang bezet door mannen die zich overgaven aan wellust, zorgeloosheid (security) en een heidensch christendom (pagan kind of christianity). *Ieder* weet hoe de kerk *daardoor* de helft van Europa verloren heeft”

en het schooltoezicht niet beschouwd te worden als wetsverkrachters! In mijn brochure deed ik duidelijk en opzettelijk uitkomen¹⁾, dat zij, die met de uitvoering der wet belast zijn, in Noord-Brabant evenzeer als elders, die wet *in hun geest* pogen uit te voeren, en dat zij, zoo zij al persoonlijk van een anderen geest bezielde zijn, op straffe van het verloopen der openbare school, hun overtuiging verzwijgen moeten.

Zóó gaf de „Bossche schoolquaestie” als van zelve aanleiding, om in den grooten strijd over de inrichting van het lager onderwijs, een *nieuw bewijsstuk* in het geding te brengen, ten betooge dat de voor elk toegankelijke school in werkelijkheid *òf niet neutraal is, òf niet overal aan de eischen van goed onderwijs voldoet.*

Maar mogen wij ons bij die overweging, dat de toestand in N.-Brabant niet in strijd is *met de wet*, rustig neerleggen? Is het geoorloofd, is het voorzichtig eerbiedig te zwijgen, wanneer wij weten dat, zooals ik aantoonde²⁾, op de bijzondere, ja op sommige openbare scholen, bij het $\frac{2}{5}$ onzer bevolking ons recht op vrijheid, ons recht om buiten de Roomsche kerk te staan voortdurend betwist wordt, en de daden onzer voorouders, in plaats van aan hun geloofskracht, aan lage beweegredenen worden toegeschreven? Mag waardering van het goed recht der tegenpartij ons het dringend gevaar, waarin wij verkeeren, doen voorbijzien?

---

1) Bl. 64—66.

2) Bl. 23 en volg.

Dit leidde als van zelf tot de bespreking van de middelen van verdediging.

Één afdoend middel is er. Nu wij de macht nog in handen hebben, kunnen wij aan onze Roomsche landgenooten hun burgerrechten ontnemen en ons zelve met de uitvoering der wetten belasten.

Dat middel besprak ik niet, omdat ik voor Nederlanders schreef! En toch, zoolang men de uitvoering van welke wet ook aan de Roomschen opdraagt, mag noch kan men beletten, dat zij ze, evenzeer als wij dit zelve doen, *in hun geest* toepassen. Dit voelde het *Handelsblad*, toen het beweerde, dat een ultramontaan geen minister kan zijn, en ook uit sommige andere openbare betrekkingen moet worden uitgesloten! *Die uitsluiting evenwel staat feitelijk met de uitsluiting van bijkans alle oprecht geloovige Roomschen gelijk.*

Daarom verdedigde ik, in navolging van andere vrijheidlievende mannen, een ander middel, dat, zoo het toegepast wordt, er toe leiden moet, de zorg voor onze belangen ten aanzien van het onderwijs *zooveel mogelijk* aan particuliere krachten, in plaats van aan den Staat, toe te vertrouwen, en zoo doende de wederkeerige onafhankelijkheid der verschillende richtingen te bevorderen¹⁾.

Dat middel is de bijzondere school, voor al wie tegen het openbaar onderwijs, om welke reden ook, bezwaar heeft²⁾. „Alles zou,” zegt Dr. Jonckbloet

---

1) Zie bl. 79—92, en 7.   2) Bl. 80 en volg.

terecht, „althans voorloopig, kunnen blijven bij het „oude; mits de bestaande wet oprecht en eerlijk „worde nageleefd; mits op de openbare school wer- „kelijk, *maar in gezonden zin*, ieders godsdienstige „begrippen worden geëerbiedigd; mits geene klein- „geestige vrees belemmeringen scheppe voor de bijzon- „dere school; mits, waar de kerkelijke gemeente het „wenschelijk acht, en zij over fondsen kan beschik- „ken, nevens de overheidsschool kerkelijke scholen „worden opgericht; mits bijzondere vereenigingen meer „en meer voorzien in de behoefte aan positief-christe- „lijke scholen, zoo die behoefte zich werkelijk doet „gevoelen” 1). De volkomen gelijkgerechtigdheid der bijzondere school verdedigen wij, omdat wij, met den schrijver van evengemelde woorden, „niet meer over- „tuigd zijn van het absolute recht of de absolute „verplichting van den Staat om lager onderwijs te „verstrekken en niet meer bevangen zijn door de vrees „voor positief-christelijke scholen; want wij zijn, sints „1848, waarlijk in liberaliteit vooruitgegaan en wen- „schen oprechtelijk dat er werkelijk vrijheid besta om „aan *elke* behoefte te voldoen” 1).

Doch dat middel lijdt aan ééne onbillijkheid. Het legt aan een gedeelte der burgers eene last op, die eigenlijk alleen door den Staat moet gedragen worden, volgens art. 194 der Grondwet. De Staat toch moet zorgen dat het onderwijs *voldoende* en tevens *voor allen toegankelijk* zij. Voldoet hij aan de laatste verplichting,

---

1) De Schoolwetagitatie, bl. 208, en 204.

dan moet hij van de eerste afzien, m. a. w. het peil van het onderwijs verlagen ¹⁾. Wil hij daarentegen overal voldoende onderwijs geven, dan moeten er scholen van verschillend model komen. Hiertegen evenwel bestaan velerlei bezwaren van praktischen aard. Van daar ziet de Staat zich genoodzaakt tot eene eenvormige school zijn toevlucht te nemen, en het aan die particulieren, die zulk eene school *voor zich*, om welke reden ook, ongeschikt achten, over te laten in eigen behoeften te voorzien. Maar dan is hij ook verplicht *aan die particulieren*, die zelf het onderwijs *leveren*, hetwelk *in zijn oogen voldoende* is, terug te geven wat zij hem besparen. Deze rechtsbeginselen geven den *omvang* aan van de verplichting van den Staat om particuliere scholen te ondersteunen. Korthedshalve worden ze het restitutiestelsel genoemd ²⁾.

Dat stelsel nu heb ook ik bepleit, omdat het m. i. juist die „middenterm” is, waarbij het openbaar onderwijs wel als een „voorwerp van de aanhoudende „zorg der Regering wordt beschouwd,” maar „waarbij „het staatsonderwijs van lieverleê, waar het blijkt dat „dit kan geschieden zonder de intellektuële belangen „van het Nederlandsche volk in de waagschaal te stellen, de plaats zal inruimen aan de vrije school” ³⁾.

---

1) Dit verlangde dan ook het Handelsblad dd. 11 Maart jl.

2) Zie bl. 88 en volg. mijner brochure.

3) Dr. Jonckbloet t. a. p. De schrijver zou zelfs wenschen dat *eenmaal* een middel gevonden werde, waarbij de regeering niet gelast werd *overal* openbaar onderwijs te doen geven, en waarbij vrijheid

Zoo meende ik, in waarlijk concilianten geest, voor de *echte* vrijheid te strijden; voor eene vrijheid die, met behoud der noodzakelijke éénheid en orde, aan ieder de meest mogelijke beweging gunt; die, waar de wet zelve *ongelijkheid* veroorzaakt, wijziging eischt van de wet; die niet, evenals de voorstander der Staatskerk, ter wille van het algemeen welzijn, haar weldaden opdringt aan wie er niet mee gediend is.

Innig overtuigd dat de schoolquaestie het staatsleven van ons volk verlamt, en tevens dat er met spoed gehandeld moet worden, zoo wij tegelijk ons voor Rome's overheersching vrijwaren en de vrijheid ook voor den Roomschen landgenoot handhaven willen, heb ik den toestand in Noord-Brabant, naar ik meen zonder overdrijving en met billijke waardering, geschilderd. Daartoe mocht ik slechts vermelden wat voor ieder zichtbaar of in openbare geschriften te vinden was. Ook *namen* noemde ik, doch enkel van hen die, als *openbare personen*, door elk onzer *mogen* en *moeten* beoordeeld worden. Daarbij was het mij niet te doen om op iemands openbaar karakter een smet te werpen. Daarom *kon* het mij zelfs, *blijkens de strekking der brochure*, niet te doen zijn. Want het gevaarlijke van den toestand ligt m. i. juist in zijn rechtmatigheid en in de gehechtheid der Roomsche ambtenaren en Staatslieden aan die *beginselen*, die ik bij uit-

---

van onderwijs niet in de laatste plaats werd genoemd. *Daaraan* zou natuurlijk Grondwetswijziging dienen vooraf te gaan.

nemendheid anti-protestantsch, en daarom voor de ware vrijheid verderfelijk acht. Daarom zocht ik dan ook bij verandering, niet van personeel maar van staatsinstellingen, heil. Wel verre van haat te willen opwekken, poogde ik enkel *mijn geloofsgenooten* op een dreigend gevaar opmerkzaam te maken, en tevens een *voor allen even* rechtvaardig middel ter wering van dat gevaar aan te bevelen.

Aanvankelijk scheen dit dan ook te worden ingezien. Doch weldra veranderde men van toon!

Van waar die ommekeer?

Ergert men zich dat een Protestant openlijk verklaart van meening te zijn, dat de politiek der Roomsche Kerk, door zich niet te houden aan Jezus' uitspraken, ook op zedelijk gebied duisternis aanbrengt in plaats van licht, — het zij zoo!

Maar rangschikt men mij onder hen, die de Roomsche Kerk slechts door wettelijke maatregelen meenen te kunnen bedwingen, of enkel door verdachtmaking hun tegenpartij weten te bestrijden; dan verzoek ik den lezer om, zonder vooringenomenheid, de geheele brochure in haar verband te beschouwen en niet te vergeten, dat een beroep *tegenover een tegenstander* op diens eigen woorden ¹⁾ volstrekt niet persoonlijke instemming met die woorden meebrengt!

---

1) Zie de citaten uit „Nederland”, het „Huisgezin”, de „Maasbode”, „de IJsselbode”, de „Waarheid.”